

Allmänningens grunder

Bengt-Åke Wennberg

Det låter ofta som om planer och andra ekonomiska resonemang som ligger till grund för olika åtgärder skulle vara neutrala och värdefria. Det är i alla fall vad de utger sig för att vara.

Författarna av sådana underlag har en ambition att beskriva ”hur det är” och från detta urskilja de trender man tycker finns. Därmed har man också gett sin bild av vad man tror om hur det skall bli. Denna bild är emellertid synnerligen subjektiv.

I planen finns alltid människor. Planen formar handlingarna hos de människor man beskriver. De förväntas agera så som planen förutsätter för att logiken skall stämma. Vanligen blir detta en självuppfyllande profetia. Det spontana och kreativa dödask.

Problemet är inte förekomsten av en plan utan den logik man väljer att den skall redovisa. Den typ av planer som presenteras utgår vanligen från det som kallas en algorit-

I ett projekt för Degerfors Kommun, som handlar om att förstå och påverka utflyttning, hade vi anledning att nämare stätta oss in i och beskriva begreppet ”allmänning” och de diskussioner som förs kring detta.

Denna artikel är Bilaga 5 i den rapport vi skrev. Texten bygger på den forskning av bland annat Bo Rothstein och Elinor Ostrom som just nu är aktuell.

misk logik. Den algoritmiska logiken är den som finns i datorinstruktioner. Algoritmer definierar olika variabler och formulerar därefter samband mellan dem – orsak-verkan-relationer – som leder till ett bestämt resultat om instruktionerna följs. Precis som i en datamaskin får man med ett givet ”input” ett givet ”output”. Den neoklassiska nationalekonomin är på många områden uppbyggd just efter en sådan logik.

Vi vet alla att människan inte är en maskin. Vi vet alla att människan inte ensidigt kan sägas fungera som en dator. Hon använder sig också av en analog logik. Med detta menas att hon kan skapa associationer till vad hon ser och hör. Hon kan likna något med något annat. Hon är inte en väldefinierad variabel. Detta har betydelse för de ekonomiska resonemangen.

Människan identifierar sig med sin roll i det sociala system som skapas av de ekonomiska förhållandena. Om man inte tänker sig för kan därför de planer som presenteras ge glesbygdens folk en bild av sig själva, som inte är så smickrande.

Ekonomiska resonemang är således inte objektiva. De tilldelar människor roller och identiteter. När den neoklassiska national ekonomin beskriver människan som en varelse som agerar efter egennytta och som tar för sig så mycket man kan så finns det därför en stor risk att just denna typ av beteende legaliseras och heroiseras. Det blir accepterat och till och med hedrat.

Nu är det faktiskt värre än så. Många regler, lagar och bestämmelser utformas för att stödja ett beteende med fri rörlighet där det enligt den ideala ekonomin är ok för en individ att ta för sig på andras bekostnad eller obetänksamt slösa med andras resurser. Om innebörden i lagarna och principerna stödjer en sådan inställning kan destruktiva beteen-

den grundade i att prioritera egennytta varken konfronteras eller ifrågasättas.

Det är inte svårt att upptäcka att det inom de pågående ekonomiska resonemangen på global nivå och i den neoklassiska national ekonomin finns många sådana otydligheter och moraliskt tveksamma uppmaningar. Detta gör att många känner sig obekväma med dem. De känner att de inte är rätt. Agerar man efter vad som är accepterat sviker man människor man inte vill svika.

Men man har ofta inget val. Därmed kommer man att medverka till det som i forskningen kommit att kallas "allmänningens tragedi". I vårt fall är allmänningens tragedi liktydigt med att glesbygden utarmas.

Så här formulerar Rothstein, professor vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs Universitet, problematiken:

Vi tänker oss en situation där det som skall åstadkommas kräver ett omfattande samarbete av människor eller av organisationer. Det kan gälla allt från att bidra till landets försvar, ställa upp och städa i det kooperativa daghemmet, eller att hålla lönebildningen under kontroll eller att inte förstöra gemensamma naturresurser.

Således:

1. Situationen är sådan att "alla" vinner på att "alla" väljer att samarbeta.

2. Men om man inte litar på att "de andra" samarbetar är det meningslöst att själv välja att samarbeta eftersom det som skall åstadkommas kräver att åtminstone de flesta andra också samarbetar.

3. Det betyder att det kan vara rationellt och socialt acceptabelt att inte samarbeta om man inte litar på att "de andra" också samarbetar.

4. Slutsats – ett effektivt samarbete för gemensamma ändamål kan bara uppstå om man litar på att "de andra" väljer att samarbeta.

5. Utan denna tillit slår den sociala fällan obönhörligen igen, dvs. vi hamnar i en situation där "alla" får det sämre, trots att "alla" inser att man skulle tjäna på att välja att samarbeta [1].

För att man skall undvika den sociala fällan måste man således överge den normbildning – och de grundantaganden om den "sunda ekonomiska utvecklingen" som skapats av

den neoklassiska nationalekonomin. Man måste, samtidigt som man hävdar rätten att tillfredsställa sina egna behov och sina rättigheter som människa, lita på att de andra ställer upp, gör sin del av arbetet och tar sitt ansvar för helheten. Man måste respektera varandras rättigheter. Vi vet alla att det inte är lätt att komma till sådana lösningar. Ofta trampar man fel. Att skapa en sådan tillit är ett drygt arbete – men det måste göras.

Misslyckandena att bevara sunda allmänningar har skapat en cynism och en pessimism. Man har helt enkelt ofta kommit till slutsatsen att det är omöjligt. Man påstår att dessa former av allmänningar är en önskedröm som aldrig inträffar i verkligheten. Även om drömmen skulle bli sann skulle den medföra ineffektivitet och bristande livskraft. Därmed kan man berättiga agerandet efter egen nytta och att man i sitt eget beteende inte respekterar andras rättigheter och värnar deras heder.

Nu visar det sig att förekomsten av sådana solidaritetsakter och tillitsförhållanden inte är en orealiserbar fantasi. Förekomsten och framväxten av dem är väl belagd både i forskningen och i vår egen vardag. Att leva i sådana förhållanden visar sig också vara helt i linje med vår mänskliga natur så som vi förstår den i dag. Sådana tillstånd skapar välstånd och lycka. Detta är inget att tvivla på.

Följande resonemang är hämtat från Bo Rothsteins reflektioner över att 2009 års

nobelspristagare i ekonomi gick till Elinor Ostrom [2].

”Elinor Ostroms forskning visar att det i många olika typer av lokalsamhällen på många platser på jorden finns av brukarna lokalt skapade institutioner för skötsel och nyttjande av gemensamma resurser som fungerar. I något fall kunde hon dokumentera att man lyckats vidmakthålla resursen ifråga över flera århundraden genom en och samma typ av lokal reglering. Hennes forskning har försökt besvara hur det kunnat komma sig att något som teoretiskt ansågs omöjligt i själva verket i många sammanhang visade sig vara praktiskt genomförbart?”

Bland annat har hon funnit att det är betydelsefullt att de som påverkas av reglerna för resursuttag och skötsel av resursen ifråga getts möjlighet att delta i besluten om både reglernas utformning och om hur regeländringar skulle ske. Till detta kom att brukarna också hade inflytande över hur regeltillämpningen sköttes och hur överträdelse skulle hanteras. Detta var en central upptäckt därför att Hardins teori hävdade att bara om resursen ifråga reglerades av en central myndighet över vilken brukarna

saknade inflytande skulle den kollektiva resursen ifråga kunna bevaras.

Kort sammanfattat kan man säga att Ostrom visade på att lokal demokrati var bättre för att skapa långsiktigt hållbara lösningar på detta problem än central icke-demokratisk reglering och övervakning.”

Det intressanta med Ostroms forskning är således att människors agerande inte alls styrs av behovstillfredsställelse och egen nytta så som den klassiska nationalekonomin föreställer sig. Det är mycket mer komplicerat än så. Drivkraften består istället i att bevara sin självuppfattning och sin identitet i det lokala sociala sammanhanget.

De principer som är aktuella för personer att följa, om dessa skall behålla ”sin heder” i sitt lokala sociala sammanhang, kallar vi för ”fordringssatser”. Fordringssatser är socialt konstruerade och uppstår genom samtal. Fordringssatser växer fram ur uppfattningar om vad som skall uppfattas som rimligt och legitimt i en social samvaro.

Om man befinner sig i en social gemenskap och vill vara omfattad av den måste man följa de fordringssatser som där formuleras. I en konstruktiv miljö baserad på demokratiska värden är det exempelvis inte möjligt att utan vidare kräva att alltid få igenom vad som gynnar en själv. För att kunna göra det måste det finnas ett socialt stöd för

det. Bryter man mot de fordringssatser som reglerar samspelet riskerar man att bli utesluten och därmed förlora de fördelar som följer med att delta i gemenskapen.

Här uppstår ett integritetsdilemma. Skall man följa sitt samvetes röst eller de fordringssatser som finns? Detta är något som varje individ ständigt måste ta ställning till. Detta ställningstagande blir svårare om man måste leva efter enkla och stereotypa fordringssatser. En sådan påfrestning kan bli olidlig vilket numera är väl belagt både i arbetsmiljöforskningen och från den vardag vi alla känner till.

Inom varje gemenskap tvingas man därför – om medlemmarna skall kunna vara kreativa och aktiva – att ständigt föra samtal om och klargöra vilka fordringssatser som skall gälla.